

TRADICIJOS TĘSTINUMAS KINTANČIOJE KULTŪROJE – ŽVILGSNIS IŠ PENKIOLIKOS METŲ PERSPEKTYVOS

Tarptautinė tarpdalykinė mokslinė konferencija „Tradacijos ir modernybės sąveika“, Klaipėdos universitete rengiama nuo 2010 m., per penkiolika metų išaugo į tęstinį humanitarinių mokslų forumą, telkiantį Lietuvos ir užsienio tyrėjus diskusijai apie tradacijos gyvavimą, kaitą ir jos santykį su šiulaikine kultūra. Nuo pat pradžių konferencijos tematika aprėpė įvairias humanitarinių mokslų sritis – kalbotyrą, etnologiją, folkloristiką, etnomuzikologiją, literatūrologiją, kultūros istoriją, religijos tyrimus ir kt. Tokia apimtis atitiko keliamą mokslinę problemą – tradacija egzistuoja ne izoliuotai, bet kalboje, socialinėje ir kultūrinėje atmintyje, papročiuose, mene, religijoje, literatūroje, kasdienybėje ir bendruomenės savi-vokoje.

2010 m. surengtos I konferencijos pavadinimas „Tradacijos ir modernumo dermė, priešprieša, raidos perspektyvos“ apibrėžė platų probleminį lauką, kuria-me tradacija ir modernumas galėjo būti svarstomi ir kaip priešingi, ir kaip tarpusavyje derantys kultūros poliai. Ši kryptis buvo plėtojama ir vėliau, o 2014 m. III konferencijoje bendroji problematika sutelkta į Klaipėdos universiteto geografinei padėčiai, jūrinei tapatybei ir strateginei kryptčiai itin reikšmingą jūros konceptą. Konferencija „Tradacijos ir modernumo dermė: konceptas JŪRA kalboje ir kultūroje“ parodė, kad universiteto jūrinė kryptis svarbi ne tik gamtos, technologijų ar ekonomikos mokslams – humanitarai ją papildė kultūros, kalbos, istorinės atminties, simbolinių reikšmių ir meninės raiškos tyrimais.

Nuo 2017 m. konferencija rengiama dabartiniu pavadinimu „Tradacijos ir modernybės sąveika“, o tais metais vykusio IV konferencija buvo skirta Reformacijos 500-osioms metinėms. Pavadinimo kaita žymėjo per pirmuosius konferencijos metus išryškėjusią mokslinės problematikos kryptį. Ankstesniame pavadinime

pabrėžtas dermės ir priešpriešos santykis užleido vietą platesnei sąveikos sampratai, kuri tradiciją ir modernybę išryškina kaip tarpusavyje veikiančius kultūros procesus. Modernybės sąlygomis tradicija perduodama, perinterpretuojama, aktualizuojama ir įgyja naujų formų, o šiuolaikinė kultūra savo ruožtu perima bei naujai įprasmina tradicijos simbolius, naratyvus ir tapatybės ženklus. Dabartinėje konferencijos koncepcijoje tradicija taip pat apibrėžiama kaip griežtų ribų neturintis, kintantis reiškiny, reaguojantis į modernybės iššūkius, o viena svarbiausių mokslinės diskusijos kryptių – klausimas, kaip tradicija ir modernybė veikia viena kitą ir kas šios sąveikos metu keičiasi.

Per penkiolika metų tradicijos ir modernybės sąveikos samprata tapo konferencijos tapatybės ašimi. Kartu išryškėjo kita jos ypatybė – bendrąją problematiką sieti su reikšmingais istorijos ir kultūros įvykiais, suaktyvinti, asmenybėmis ar tekstais. Reformacijos jubiliejus, Žemaitijos istorijos suaktyvinti, Klaipėdos krašto istorija, baltistikos tyrimų tradicija ar Liudviko Rėzos palikimas – proginės dedikacijos. Jos leido konkrečius praeities reiškinius svarstyti iš dabarties perspektyvos ir klausti, kaip kinta jų interpretacijos, kokios jų reikšmės išlieka aktualios ir kokiais pavidalais istorinis kultūros paveldas dalyvauja šiandienos kultūroje. Toks principas konferencijai suteikė tęstinumą ir kartu išlaikė plačią jos tematiką.

Savitas konferencijos profilis formavosi ir dėl Klaipėdos universiteto geografinės bei kultūrinės aplinkos. Mažoji Lietuva, Klaipėdos kraštas, Žemaitija ir platesnis Baltijos regionas, taip pat kalbų ir kultūrų kontaktai, konfesinis bei istorinis šio krašto daugiasluoksniškumas nuosekliai atsispindėjo konferencijos temose. Tačiau regioninė perspektyva neapsiribojo vietos problematika – konkretūs kultūros reiškiniai buvo siejami su platesniais baltistikos, Europos kultūros, tapatybės, atminties ir kultūros paveldo klausimais. Vietos savitumo ir platesnio lyginamojo žvilgsnio dermė ilgainiui tapo vienu iš ryškesnių konferencijos bruožų.

Per konferencijų ciklą keitėsi universiteto struktūra, rengiantys padaliniai, partnerių ratas ir konkrečios temos, tačiau išliko tarpdalykinio dialogo principas. Svarbu ir tai, kad skirtingų mokslo kryptių tyrėjų dalyvavimas neapsiribojo formaliu jų sutelkimu vienoje programoje. Kalba ir literatūra, folkloras ir muzika, religija ir istorinė atmintis, materialusis ir nematerialusis paveldas konferencijos pranešimuose dažnai susitinka nagrinėjant tuos pačius kultūros procesus. Tarpdalykiškumą lemia ir pati tyrimų medžiaga – kultūros reiškinių tęstinumas ir kaita, kurių neįmanoma paaiškinti vienos mokslo srities požiūriu.

Per penkiolika metų sukaupta patirtis ir plėtotos idėjos ypač ryškiai atsiskleidė 2025 m. lapkričio 20–21 d. vykusioje VIII konferencijoje, skirtoje Liudviko Rėzos rinkinio „Dainos, oder Litthauische Volkslieder“ (1825) 200-osioms išleidimo metinėms. Rėzos dainynas šiai konferencijai buvo itin talpus atspirties taškas.

XIX a. pradžioje paskelbtas pirmasis lietuvių liaudies dainų rinkinys savaimė jungia kelias konferencijos problematikai svarbias plotmes – folkloro tradiciją ir jos užrašymą, vietinę kultūrą ir jos pristatymą europinei auditorijai, vertimą ir tarpkultūrinę komunikaciją, istorinį tekstą ir vėlesnes jo interpretacijas. Oficialioje konferencijos koncepcijoje buvo keliami klausimai apie „Dainų“ poveikį lietuvių tautosakos, kalbos ir kultūros tyrimams, jų reikšmę etnologijai ir folkloristikai bei vertę šiuolaikinėje kultūroje.

VIII konferencija parodė ir per penkiolika metų išaugusį renginio mastą: mokslininkai iš devynių pasaulio šalių pristatė 65 pranešimus, aprėpusius kalbos, folkloro, etnologijos, istorijos, literatūros, muzikologijos, religijos ir menų tyrimus. Šių temų įvairovę jungė ne vien Rėzos jubiliejus. Pranešimuose keltas klausimas, svarbus visai konferencijų serijai: kas atsitinka tradicijai, keičiantis jos istorinei aplinkai, perdavimo būdams, auditorijoms ir interpretavimo priemonėms?

Viena ryškiausių teminių krypčių telkėsi apie Liudviko Rėzos asmenybę, jo kūrybą, „Dainų“ rinkinio istoriją, muzikinį paveldą ir tarptautinę recepciją. Rėzos veikla buvo nagrinėjama Prūsijos religinio ir akademinio gyvenimo, lietuvių folkloristikos ir europinės kultūros ryšių požiūriais; tirta „Dainų“ leidybos bei vertimų istorija, jų recepcija Čekijoje ir Latvijoje, poetinės kūrybos ryšiai su folkloru ir mitologija, lietuvininkų dainų melodika, šokių muzika, dainų transformacijos kine, profesionaliojoje bei populiariojoje kultūroje ir individualioje žmogaus patirtyje (D. Petkūnas, L. Petrošienė, A. Žičkienė, I. Lemeškin, K. Kapenieks, R. Racėnaitė, A. Kavaliauskienė, J. Landsbergytė, V. Muktupāvels, R. Ambrazevičius, G. Kirdienė, D. Milius, J. Sadauskienė, A. Jez). Šių tyrimų visuma leido Rėzos palikimą matyti kaip atvirą XIX a. pradžios kultūros reiškinių ir kaip tekstų, melodijų bei idėjų visumą, kuri skirtingais laikotarpiais įgyja naujų reikšmių.

Kita plati tyrimų kryptis siejo kalbą, folklorą ir kultūrinės patirties perdavimą. Tarmių ir vietinių kalbos formų kaita, kalbinis miesto kraštovaizdis, somatinė leksika, tarminė poezija, kalbos norminimo nuostatos ir duomenynų prieinamumas buvo svarstomi greta sakytinės ir rašytinės folkloro tradicijos, šiuolaikinės skaitmeninės komunikacijos, dainavimo, vaikų folkloro, šokio ir jaunimo folklorinės raiškos. Šioje grupėje tradicijos tęstinumas atsiskleidė per išsaugomą turinį, besikeičiančius kalbos, atlikimo, dokumentavimo ir perdavimo būdus (D. Kiseliūnaitė, A. Šiaulytė, J. Lubienė, D. Pakalniškienė, A. Balčiūnienė, V. Meiliūnaitė, V. Drukteinytė, D. Jakulytė, O. Petrovych, M. Valiyeva, L. Saarlo, V. Aglinskas, G. Ragutienė, A. Nakienė, G. Barkauskaitė, J. Macijauskaitė-Bonda, L. Anglickienė, V. Džekčioriūtė).

Kita konferencijos temų grupė apėmė religiją, kultūros istoriją, istorinę atmintį ir tapatybę. Pranešimuose nagrinėtas XIX a. religinis gyvenimas ir

J. A. Pabrėžos pamokslai, lietuvių dvasininko vaizdinys baltarusių literatūroje, religinės ir tautinės tapatybės klausimai, krikščioniškosios antropologijos ir sino-diškumo sampratos, mirusiųjų pagerbimo tradicija, Simono Daukanto naudoti kuršių mitologijos šaltiniai, Lietuvos ir kitų Baltijos regiono kultūrų istoriniai ryšiai, literatūros bei autobiografinės atminties dokumentiškumas (A. Ramonas, R. Oželis, V. Khalipov, V. Juškienė, A. Vaitkevičius, A. Leshkevich, R. Bončkutė, G. Safarova, V. Šeina-Vasiliauskienė, V. Butkus, Ž. Sidabraitė, L. Struka). Šiuose tyrimuose tradicijos ir modernybės santykis ryškėjo per istorinių idėjų, religinių vaizdinių, kultūrinės atminties ir tapatybės modelių perdavimą bei jų kaitą.

Literatūros, teatro ir vaizdinės kultūros tyrimai išryškino kitą tradicijos kaitos būdą – jos tekstų, siužetų ir simbolinių modelių perrašymą naujomis kultūrinėmis aplinkybėmis. Literatūrinių pasakų interpretacijose buvo analizuojama socialinės lyties raiška, Jūratės ir Kastyčio ikonografijoje – ilgalaikė vieno siužeto vizualinių pavidalų kaita, dramaturgijoje ir teatre – atminties, tikrovės, fikcijos, istorinio pasakojimo ir šiuolaikinių visuomenės nuostatų santykis. Greta jų nagrinėti mėgėjų teatro ir liaudies muzikos ryšiai, modernizmo raiška išeivijos poezijoje, lyčių stereotipai ir reklaminės komunikacijos kultūriniai kodai (L. Ūselė, S. Bernotaitė, D. Burba, G. Čingaitė-Kiznienė, J. Grigaitienė, G. Mammadova).

Ypač plati etnologijos, kultūros paveldo, ritualų ir kasdienybės transformacijų temų aprėptis. Tradicinio kostiumo, gamtinės aplinkos, sveikatos sampratų, švenčių, šeimos ir bendruomenės papročių, vaikų žaidimų, maisto, migracijos, vietinės tapatybės, amatų ir nematerialaus kultūros paveldo tyrimai leido stebėti, kaip tradicijos elementai prisitaiko prie pakitusių socialinių sąlygų. Greta Lietuvos medžiagos nagrinėti Rumunijos, Slovakijos, Bulgarijos ir Azerbaidžano kultūros reiškiniai, todėl tradicijos kaitos klausimas įgijo ir lyginamąją perspektyvą (A. Negrila, E. Spiriajevas, M. Kõiva, R. Šatūnienė, A. Pascu, D. Senvaitytė, K. Blockytė-Naujokė, S. Gubančok, J. Mardosa, E. Jacevičienė, G. Vlahbei, Y. Gergova, L. Gergova, K. Gurbanli, R. Rauluševičienė, R. Simanaitienė, I. Spiriajevienė, B. Kreiviniene). Vienais atvejais kinta išorinė tradicijos forma, tačiau išlieka jos socialinė ar simbolinė funkcija, kitais – istorinė technologija, ritualas ar paprotys tampa naujo kultūrinio aktualizavimo, bendruomeninės tapatybės išraiška.

Mokslines diskusijas konferencijoje papildė Rėzos dainų interpretacijos ir jo asmenybei bei kūrybai skirtas spektaklis. Folkloro ansamblio „Kuršių ainiai“ atliktos Rėzos rinkinio dainos priminė jų gyvą skambesį šiandien. Rėzos biografiją ir jo laikmetį Stalo teatro objektų spektaklis „Rhesanium“ perteikė šiuolaikinio teatro priemonėmis.

VIII konferencijos pranešimų įvairovė kartu patvirtino per visą konferencijų ciklą ryškėjusią nuostatą, kad tradicijos tęstinumas nėra tapatus jos nekinta-

mumui. Konferencijos apžvalgoje ši mintis ypač aiškiai išryškėja apibendrinant antrosios dienos tyrimus: tradicijos gyvybingumas siejamas su gebėjimu pritaikyti, įgyti naujų formų ir reiškinių, o muzika, tekstas, ritualas ir kūnas tampa jungtimis tarp praeities ir dabarties.

Per penkiolika metų pati konferencija tapo tradicijos tęstinumo pavyzdžiu – keisdama temas ir akcentus, ji išlaikė klausimą, kaip kultūrinė patirtis gyvena ir kinta dabartyje. Būtent ši tęstinumo ir kaitos įtampa suteikia konferencijai savitą veidą ir ateities perspektyvą.

Prof. dr. Lina Petrošienė,
doktorantė Rasa Balsevičienė